

Мария Игнатова, студент

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

ПРОСЛЕДЯВАНЕТО НА МЕЖДУТЕКСТОВИТЕ ВРЪЗКИ КАТО ПОХВАТ ЗА ИЗГРАЖДАНЕ НА СРЕДНОВЕКОВНАТА ЛИЧНОСТ: ГОСТАНЦА И КОМПЮТА ДОНЦЕЛА

Резюме. Статията проследява как предвид малкия обем на съхранени свидетелства за дела на жени през Средновековието – факт, който се обяснява и с лишаването на женския пол от глас – би следвало да се разчита повече на създаването на съвкупност от текстове, които влизат в диалог помежду си, отколкото на фокусирано и задълбочено вглеждане в конкретно произведение. В статията биват предоставени два концентрични примера: първо се взима под внимание личността на Компюта Донцела (Флоренция, XIII в.), а впоследствие се разглежда и един от съхранените сонети, адресирани до самата поетеса, като се прави опит да се проследи произходът на споменатата в него Гостанца. Изследването цели да покаже как натрупването на взаимосвързани текстови свидетелства спомага за открояването на отличителни черти на социокултурната реалност на средновековната жена.

Ключови думи: италианска средновековна поезия, Компюта Донцела, интертекстуалност, бретонски цикъл, превод

Появата на женското в контекста на мъжкото и появата на писменост в контекста на устност

Компюта Донцела е сред първите италиански поетеси¹ и все пак неяснотата около личността ѝ оставя пространство за дебати, които засягат както авторството на нейното творчество, така и самата ѝ идентичност. Живяла във Флоренция около втората половина на XIII век, текстовете, които ѝ се приписват, отразяват ключови аспекти и вълнения от живота на средновековната жена.

Въпреки новопоявилото се присъствие на (предполагаме) женски глас, през онези времена жените все още нямат място в литературата. Както предполага отдалечеността на епохата, броят на съхранените писмени документи е малък, което не позволява да се заключи с категоричност, че зад споменатите сонети действително седи жена поет. Допуска се, че е възможно да става дума и за литературна мистификация вместо за реална

¹ WILSON, K. *An Encyclopedia of Continental Women Writers*, vol.I. London: Routledge, 1991.

историческа личност.² Същевременно това е време, в което женското творчество генерално трудно си проправя път в канона, като съответно и не получава гласност – именно заради това Джони Л. Бертолио определя женското писане „срещу канона“.³ Следователно трудно би могла да се посочи със сигурност личността, на която да се припише авторството на стиховете, които следва да бъдат коментирани.

Компюта Донцела оставя след себе си оскъден корпус – три сонета, намиращи се на фолио 129v и фолио 170r от ръкописа Codice Vaticano-Latino 3793, който включва лирика от периода на зараждането на италианската литературна традиция и се съхранява във Ватиканската апостолическа библиотека. Два от сонетите са сходни в тематично и стилистично отношение, докато третият е част от диалогичен обмен – или тенсона – с анонимен поет. Именно заради факта, че историческият контекст, в който се разполага Компюта Донцела, не предлага материални свидетелства, които да разкриват личността ѝ в пълнота, се налага да се търсят интертекстуални и социокултурни препратки, които да изградят представата за образа ѝ. Ако се приеме, че тялото само по себе си е „инструмент“, чрез който човек присъства в реалността, в едно изследване като това корпусът от текстове би следвало да се разглежда по същия начин – като нещо осезаемо, придаващо същност на личността, преплетена със словото. Именно чрез проследяването на интертекстуалните връзки между събраните източници е възможно да се постигне едно по-ярко авторово присъствие, защото „текстът не е ред от думи, отключващи единно „теологично“ значение („посланието“ на автора Бог), а е многоизмерно пространство, в което разнообразие от текстове – никой от тях оригинален, се сблъскват и сливат“⁴.

Разглежданата авторка живее в едно изявено патриархално общество, в което жената е много повече обект, отколкото субект. Това отнемане на гласа само по себе си е форма на посегателство над личността и в текстовете, разглеждани тук, за първи път се прави опит за противопоставяне и отстояване на женската позиция – нагласа, която достига и до Данте като влияние в неговата „Божествена комедия“, по-конкретно в „Ад“ (песен V), „Чистилище“ (песен V) и „Рай“ (песен III), в които се разглеждат съдбите съответно на Франческа да Римини, Пия деи Толомеи и Пикарда Донати.⁵ Съдбите на тези жени са все проявления на *женското* през Средновековието, като Данте показва същата онеправданост, за която Компюта Донцела говори от първо лице в сонетите си. Франческа да Римини илюстрира

² FERRONI, G. *Storia della letteratura italiana. Dalle origini al Quattrocento*. Milano: Mondadori, 2012.

³ BERTOLIO, J. *Controcanone. La letteratura delle donne dalle origini a oggi*. Torino: Loescher, 2022, p. IV.

⁴ Цит. по: BARTHES, R. *Image. Music. Text*. London: Fontana Press, 1993, p. 146.

⁵ Вж.: PINTO, R. „Dante e ‘La Compiuta Donzella di Firenze’: appunti di filogenia ed eterodossia dantesca“. – *Homenatge Lola Badia*, Pt. 2, 2021, p. 42.

именно подлъгването в брак, било то с хитрост или със сила, докато Пия деи Толомеи, убита от собствения си съпруг, е явен пример за насилие. Що се отнася до Пикарда Донати, достатъчно красноречиво е наблюдението на самия Дантев герой („Рай“, песен III, стихове 88 – 90), който забелязва, че макар тя да се явява като символ на добродетел – в опозиция със своя брат, за нея все пак бива отреден по-„нисш“ кръг на Рая, или, иначе казано, кръг, по-далеч от Бога. С други думи, женската съдба през Средновековието системно бива обрисувана с доза печал, дори в ситуация като тази, когато тя предполагаемо завършва щастливо.

Писмеността като проявление на (женска) идентичност. Текстът като тялото на личността

Средновековната епоха е все още силно обременена от устната култура – или както е формулирано от Уолтър Онг, „култура със силни остатъци от устност“⁶. В нея появата на авторови текстове е равнозначна на появата на глас. С други думи, творчеството е самият генезис на съществуването, защото в тази епоха животът на личността не може да се случи, без най-напред тя да получи глас, който да бъде чул от околните. Цочо Бояджиев пише, че „в Средните векове писаното слово реализира оптимума на своята значимост тъкмо в момента на неговото произнасяне“⁷. По същия начин и в италианската литература започва да се говори за жени, след като гласът, който ние чуваме в сонетите на Компюта Донцела, се появява в достатъчно благоприятни обстоятелства, че да бъде не само разпространен, а впоследствие дори записан и препредаден.

В онези времена четенето далеч не е приемано като „личен“ акт, било е нужно да му се придаде гласност и чрез това то да стане споделено. Всъщност то се превръща в нещо лично едва след появата и разпространението на печатната преса, няколко века по-късно. Същевременно писмата до много по-голяма степен запазват личната природа на писмения акт. Те нямат претенция за литературност, включително езикът е нестандартизиран и нелитературен и заради това в тях много по-ясно прозира връзката на текста с реалността. Пример тук е писмото на Гуитоне д'Арецо, отправено към Компюта Донцела. Достигналото до нас име – което би могло и да е псевдоним, *Donzella*, свидетелства за твърдението, че става дума за все още неомъжена жена, и именно с него са подписани съхранените сонети. Във въпросното писмо обаче Гуитоне д'Арецо се обръща към нея с *Donna [Compiuta]*⁸ – обръщение, употребяващо се единствено за омъжени жени.

⁶ ONG, W. *Oralità e scrittura*. Bologna: Mulino, 2014, p. 84.

⁷ БОЯДЖИЕВ, Ц. *Другото Средновековие*. София: Фондация „Комунитас“, 2021, p. 17.

⁸ Тук преведено като „Свършена дама“.

Така приятна дама, изпълнена със съвършена мъдрост, обгърната от достойнства, моя скъпа Съвършена дама, ваш най-доверен слуга, Гуитоне – доколкото струва и умее, се поверява на Вас.⁹

С това проследяваме как писмата са начин литературата да остане на заден план и да се погледне живота, на който те самите са плод.

На последно място би следвало да се спомене и сонетът на Киаро Даванцати, отправен към Компюта Донцела. Естеството на тенсоната е изцяло диалогично, което вече до известна степен приближава творчеството повече до средство за общуване, отколкото до изкуството, като обаче изказаното не цели да бъде прагматично. Би могло да се обобщи, че става дума за един вид комуникация, в който *формата* на езика придобива важност, а тази търсена естетика е предпоставка писмата, които съставят поетичния диалог, вече да бъдат разглеждани като литература.

Всички споменати текстове създават своеобразен корпус, който да служи като обосновка в процеса на изграждането на представата за личността на Компюта Донцела. Съставляващите го писмени източници са контрастни и взаимно допълващи се по същност, що се отнася до нивото им на проявление на личното, на обвързаността им с реалността и с литературността. Именно с това допринасят за създаването на един триизмерен образ, който същевременно бива заявен с по-голяма яснота.

Целостта на образа в превода

Базата на това наслагване и преплитане на текстове следва да бъде този слой, който дава отражение на социокултурния контекст на епохата, или иначе казано – на ценностите и митологиите, разпространени тогава. И отново, предвид често оскъдните и неясни свидетелства за конкретни личности и събития от съвременния читател се изисква по-фокусирано вглеждане, за да бъде очертан въпросният контекст в конкретика. Този процес се наблюдава особено изразено, когато дадено произведение бива превеждано. Тогава се поставят въпросите за дълбинните извори на мотивите, на които въпроси следва да бъде даден точен отговор, за да се получи точен превод.

Първият сонет¹⁰, адресиран до Компюта Донцела, представлява своеобразна възхвала на личността ѝ. Базира се на сравнения както между нея и автора (представящ се като недостоеен за нея), така и между видни женски фигури.

⁹ “Soprapiacente Donna, di tutto compiuto sapere, di pregio coronata, degna mia Donna compiuta, Guitton vero devotissimo fedel vostro, di quanto il vale, e può, umilmente se medesimo raccomanda a voi” (прев. мой, М. И.) – D’AREZZO, G. *Lettere di fra Guittone d’Arezzo con le note*. Roma: Stamperia di Antonio de’ Rossi, 1745, p. 21.

¹⁰ Преводите на цитираните по-долу сонети са мои, М. И.

Благороднице, с ума си сте призвана
та гласът ви да се чува, да твори
несравнима сте със феята Моргана
и с Гостанца, или с Вивиан дори,

от тях всяка е с величие обяна
но едва ли вас дори ще доближи.
А духът ми светлина дори обхвана,
от словата ви тъй знание струи.

Та ако не ви гнетят моите рими,
бих дошъл, но пък умът ми тъй бледнее,
разпръснете в мен съмненията зрими

за туй що плахо в сърцето ми вирее;
с това, моля сега, Боже, помогни ми,
съществува ми до вас да е копнее.

Въпросът, който следва да бъде зададен, засяга конкретно трети и четвърти стих, когато се изреждат феята Моргана, „дамата от езерото“ (която е позната и с други имена, едно от които е Вивиан), и *Gostanza*. За българския читател естественият еквивалент би бил името Констанс – като героинята в „Крал Джон“, майката на Артур, например. Същевременно по този начин също така е прието да се адаптират и исторически личности – в бележките си към сонетите, поместени в „*Poeti del Duecento*“, Джанфранко Контини отбелязва следното: „*Gostanza*: вероятно е Констанца Сицилианска (или Констанс дьо Отвил), съпруга на Хайнрих VI и майка на император Фридрих II“¹¹, която на италиански е наричана *Costanza*. Тази интерпретация на личността обаче не звучи като напълно основателна трактовка, тъй като няма основание едни по-скоро митологични персонажи, част от Бретонския цикъл, да бъдат поставяни в един контекст с толкова пряка историческа референция от съвсем различна географска област в рамките на два стиха. Както при Компюта Донцела се налага да бъде търсена опората на други текстове, за да бъде подплатена с достоверност личността ѝ, така и тук би следвало да се потърси подкрепата на други, чужди легенди.

Една от основните сюжетни линии в цикъла „Ланселот–Граал“, или „Артуровска Вулгата“ (група френски романи от цикъла за Крал Артур около първите десетилетия на XIII век), е тази, която проследява живота на Ланселот. В повечето версии той бива свързван с Илейн, кралица на Беноик, като конкретно във „Вулгата“ тя се явява негова майка¹². Тя нарича себе си

¹¹ „*Gostanza*: sarà la gran Gostanza d’Altavilla, moglie di Enrico VI e madre di Federico II” (прев. мой, М. И.) – CONTINI, G. *Poeti del Duecento*. Napoli: Ricciardi, 1960, p. 436.

¹² LACY, N. *Lancelot-grail. The Old French Arthurian Vulgate and Post-Vulgate in Translation*. Vol. 1. New York and London: General Editor Garland Publishing, 1993, p. 424.

„кralицата на голямата скръб“¹³, а впоследствие заживява като монахиня. Този мотив също силно напомня на следния сонет – този път написан лично от Компюта Донцела, а не адресиран до нея:

Света да напусна, да служа на Бога,
далече да ида от таз суета,
защото да видя аз друго не мога
освен сляпа лудост и злост, простота;

и разумът виждам как гине с тревога,
а с него и мъдрост и чест, доброта:
не искам съпруг със десницата строга
над мене да властва докрай на света.

Щом всеки жив мъж тук във зло се превръща,
животът ми клет се потапя във мрак
към Бог мисълта ми сега се извърща.

Боли, че баща ми не знае, все пак
че службата Богу на мен е насъщна,
не знам със кого ще ме хвърли във брак.

Артуровските романи достигат до много различни територии през Средновековието и Италия не е изключение. В италианската версия, която разказва за рицарите на Кръглата маса – *tavola ritonda*¹⁴, майката на Ланселот е наречена именно Гостанца и трагично умира няколко дни след раждането му. Съответно следва да се предположи, че авторът на сонета съзнателно дава глас на рицарските мотиви, тъй като в крайна сметка става дума за една епоха, през която границата между митичното и литературното е тънка, защото човек все още се позовава на митологията като средство, чрез което да мисли себе си и заобикалящия го свят.

Имената на нещата, или важно ли е Гостанца да се казва Гостанца

Склонността на мотивите към културна дифузия показва, че е по-удачно образите да бъдат разглеждани като съвкупност от елементи, които се придвижват от един културен контекст в друг заради своята способност да се прегрупират спрямо новата среда, за да запазят своята значимост. Същевременно и текстът трябва да се разглежда като „тъкан от цитати, извлечени от безбройни центрове на култура“¹⁵. Това естество на съвкупност – а не на монолитност, може да заеме ролята на рамка с

¹³ Вж.: BRUCE, Ch. *The Arthurian Name Dictionary*. New York: Garland, 1999, p. 414.

¹⁴ HEIJKANT, M. *La tavola ritonda*. Milano: Luni Editrice, 1997.

¹⁵ BARTHES, R. *Image. Music. Text*, p. 146.

условна вместо с императивна функция. Ако се вземе за пример един митологичен персонаж, то е възможно той да бъде разгледан като съшит от редица елементи: собствено име, с което да бъде назоваван, и характер (или функция), който да бъде неговото проявление в света. Съответно, ако се приеме, че собственото име служи единствено за назоваване, а не като свидетелство за идентичност, то е логично да се заключи, че дори названието да е друго, то може да отговаря на „рамка“ със същото съдържание.

Не става дума единствено за очертаната тук линия между Гостанца и Илейн. Всъщност сама по себе си Констанс – със съответните прилежащи вариации на името – е повод за редица изследвания на плуралността на образа, като например „The 13-century ‘Constance’ Tales“¹⁶, както и „The Constance Saga“¹⁷. Дори при самата Компюта Донцела – ако тук твърдо се приеме, че тя е историческа личност – наблюдаваме тази, макар и минимална метаморфоза в името, когато си припомним писмото на Гуитоне д’Арецо. В него *Compiuta Donzella* вече става *Donna Compiuta*, което загатва за все пак случилия се насила брак.

Наслагването на смисъл

Действително всяко изследване на толкова отдалечени векове, за които липсват богати сведения, би било облагодетелствано от подобна структура на натрупване на текстове и взаимно допълващи се значения. В конкретния случай Компюта Донцела играе ролята на въпрос, подлежащ на изследване, предвид несигурната си идентичност. Същевременно тя се превръща и в контекст за търсенето на обосновка за личността, която седи зад *Gostanza*, защото самата Компюта Донцела (като тук, назовавайки я, се има предвид цялото тяло, изградено от текстовете, които съдържат части от идентичността, известна на съвременния читател) е основание да се дефинира културният контекст на онова време.

Ако приемем, че Илейн, Констанс – като част от Артуровия сюжет, защото по-рано отхвърлихме вероятността за препратката към реалната историческа личност – и Гостанца са локално приспособени проявления на една и съща съвкупност от мотиви, то следва да запазим тази адаптираност, като запазим и името – такова, каквото е било употребено от автора. Това се подкрепя от идеята, че работим с *рамка* – или *тяло* (ако се върнем към съответствието между текстовия корпус и самото физическо проявление на човек), съшито от текстове, което е по-скоро спонтанно възникнало и много силно обусловено от конкретния контекст, а не назоваваме конкретна историческа личност, какъвто би бил случаят, ако се приеме, че Контини е прав.

¹⁶ LEEK, Th. *The 13-century ‘Constance’ Tales*: https://www.academia.edu/105857411/The_13th_century_Constance_tales.

¹⁷ GOUGH, A. *The Constance Saga*. Berlin: Mayer & Müller, 1902.

Целостта в наратива не е равнозначна на плътност, когато се изгражда от мотиви. Струпването на въпросните мотиви създава порест образ, чиито свободни пространства се запълват от контекста на създаване (и четене) на произведението. Затова разглеждането на текстовете единствено като езикова единица далеч не би било толкова стойностен прочит, колкото цялостното вглеждане и в социокултурния контекст, който е вътъкан в текста. Проследяването на връзките между всички тези елементи дава основа не само за един по-качествен прочит, но и за създаването на по-плътна представа за личностите зад старинното творчество, достигнало до нас.

ЛИТЕРАТУРА

БОЯДЖИЕВ, Ц. *Другото Средновековие*. София: Фондация „Комунитас“, 2021. [BOYADZHIEV, Ts. *Drugoto Srednovekovie*. Sofia: Fondatsiya „Komunitas“, 2021.]

BARTHES, R. *Image. Music. Text*. Essays selected and translated by Stephen Heath. London: Fontana Press, 1993.

BERTOLIO, J. *Controcanone. La letteratura delle donne dalle origini a oggi*. Torino: Loescher Editore, 2022.

BRUCE, Ch. *The Arthurian Name Dictionary*. New York: Garland, 1999.

CONTINI, G. *Poeti del Duecento*. Napoli: Ricciardi, 1960.

D'AREZZO, G. *Lettere di fra Guittone d'Arezzo con le note*. Roma: Stamperia di Antonio de' Rossi, 1745.

FERRONI, G. *Storia della letteraturaitana. Dalle origini al Quattrocento*. Milano: Mondadori Education S.p.A., 2012.

GOUGH, A. *The Constance Saga*. Berlin: Mayer & Müller, 1902.

HEIJKANT, M. *La tavola ritonda*. Milano: Luni Editrice, 1997.

LACY, N. *Lancelot-grail. The Old French Arthurian Vulgate and Post-Vulgate in Translation*. Vol. 1. New York and London: General Editor Garland Publishing, 1993.

LEEK, Th. (2009). *The 13-century “Constance” Tales*. – https://www.academia.edu/105857411/The_13th_century_Constance_tales (02.12.2024).

ONG, W. *Oralità e scrittura*. Bologna: Mulino, 2014.

PINTO, R. “Dante e ‘La Compiuta Donzella di Firenze’: appunti di filogenia ed eterodossia dantesca”. – *Homenatge Lola Badia*, Pt. 2, 2021, p. 109–116.

WILSON, K. *An Encyclopedia of Continental Women Writers*. Vol. I. London: Routledge, 1991.

TRACING INTERTEXTUAL CONNECTIONS AS A METHOD OF CONSTRUCTING THE MEDIEVAL IDENTITY: GOSTANZA AND COMPIUTA DONZELLA

Abstract. The article observes the need to recollect traces from different sources in order to weave the image of the woman from the Middle Ages. Given the scarcity of recourses from the times when women were explicitly denied voice – both

in personal and artistic sense – a research should rely more on intertextual connections between dialoguing texts, rather than on focused and in-depth analysis of a certain corpus. The article illustrates this statement by providing two concentric examples: firstly, by looking into the identity of the first Italian female poet Compiuta Donzella, and secondly, by attempting to trace the origins of *Gostanza* which is mentioned in one of the sonnets addressed to Compiuta Donzella herself. *Keywords:* Italian Medieval poetry, Compiuta Donzella, intertextuality, Matter of Britain, translation

Maria Ignatova, student
Sofia University “St. Kliment Ohridski”
15, Tzar Osvoboditel Blvd, Sofia 1504, Bulgaria
E-mail: mvignatova@uni-sofia.bg